

IVAN SUPEK
(1915.-2007.)

U Zagrebu je 3. ožujka 2007. umro nadasve zaslužni hrvatski znanstveni, kulturni i društveni djelatnik, svjetski poznat po svom znanstvenom radu, utemeljenju i vođenju znanstvenih ustanova i djelatnosti u području prirodnih znanosti u Hrvatskoj, razvoju filozofije i povijesti znanosti, po svojim književnim djelima te kao istaknut svjetski borac za mir i ljudska prava. Svojim je djelovanjem i postignućima uvelike unaprijedio našu zemlju i njen ugled u svijetu.

Ivan Supek rodio se 8. travnja 1915. u Zagrebu. U Zagrebu je polazio pučku školu i realnu gimnaziju, gdje je maturirao 1934. Tijekom školovanja počeo se baviti literarnim radom i to nastavlja cijeli svoj život, ponajviše kao usputno zanimanje uz svoje mnoge druge obveze. U Zürichu upisuje studij matematike, filozofije, fizike i biologije, a nastavlja studij u Leipzigu, tada poznatom svjetskom istraživačkom središtu u kojem su djelovali Heisenberg, Debye, Hund, Van der Waerden, Euler, Von Weizsäcker i niz drugih poznatih fizičara. Heisenberg je mladom doktorandu dao zadatak da pokuša teorijski objasniti pojavu supravodljivosti, koja je ranije otkrivena pri niskim temperaturama. To su u to vrijeme bezuspješno pokušavali riješiti mnogi teorijski fizičari. Ni Supek nije uspio riješiti taj problem, no izveo je diferencijalnu jednadžbu za normalnu električnu vodljivost. Supekovo objašnjenje stanovite karakteristike fotoluminiscencije Heisenberg nažalost nije prihvatio, premda će upravo isticanje dominantne uloge fononske interakcije mnogo kasnije i neovisno pomoći drugim fizičarima da konačno objasne supravodljivost. Nakon doktorata, Heisenberg ga je pozvao da radi kao njegov asistent u području kvantne elektrodinamike, ali je taj rad prekinut u ožujku 1941., kada ga uhićuje Gestapo zbog političkog djelovanja. Iz višemjesečnog zatvora uspijeva ga izvući Heisenberg kao svojeg asistenta, no Ivan Supek se ne vraća u Leipzig već odlazi u okupirani Zagreb.

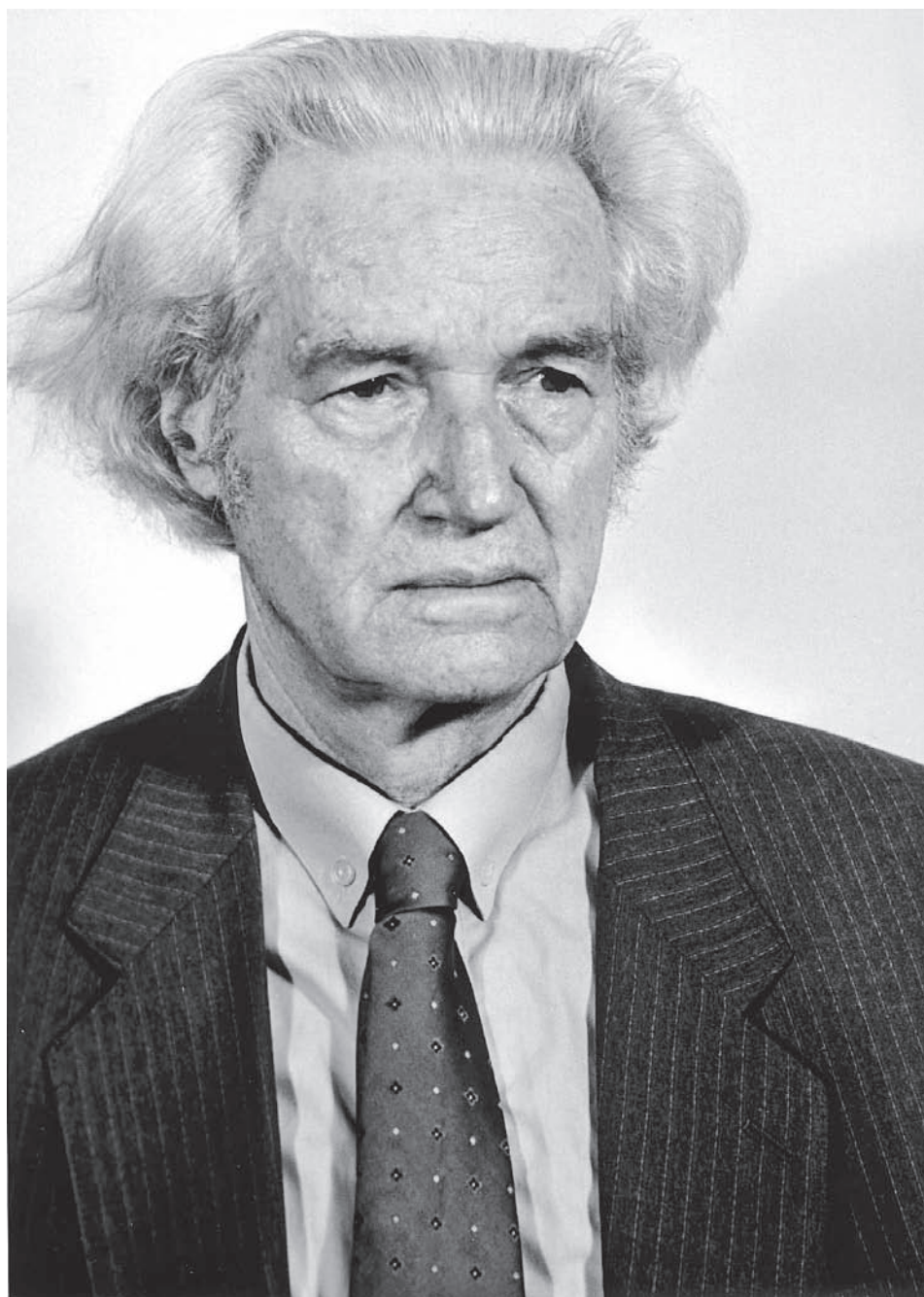
Kao dosljedni antifašist odlazi u kolovozu 1943. na oslobođeni teritorij, gdje ponajviše radi u Prosvjetnom odjelu Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske. U predsjedništvu je Kongresa kulturnih radnika Hrvatske u Topuskom u lipnju 1944. drži (jedini) govor o znanosti, u kojem ističe važnost znanstvene revolucije za izgradnju zem-

lje i upućuje prvi javni apel protiv moguće uporabe nuklearnog oružja, te poziva na stvaranje svjetske zajednice slobodnih i razoružanih naroda. Bio je neumoran borac za svjetski mir i ljudska prava. Sukladno svom govoru u Topuskom godine 1943., kada je javno upozorio na opasnost od totalnog razaranja civilizacije nuklearnim oružjem, napisao je mnogobrojne članke i držao mnoga javna predavanja zastupajući mir, slobodu i jednakost među narodima. Sudjeluje u Pugwashkom pokretu za mir u svijetu, a od konferencije u Cambridgeu 1962. bio je i član njegovog Continuing Committee dugi niz godina. Godine 1962. osniva taj pokret u Hrvatskoj, prvi je njegov predsjednik, a 1963. domaćin je Pugwashke konferencije u Dubrovniku. Sudjelovao je na mnogim svjetskim konferencijama pokreta za mir i ljudska prava, sudjelovao u pisanju deklaracija i apela za mir i razoružanje te i sam često pisao članke na tu temu.

Godine 1946. I. Supek izabran je za izvanrednog profesora Prirodoslovno-matematičkog fakulteta koji je te godine osnovan odvajanjem Prirodoslovno-matematičkog odsjeka iz tadašnjeg Filozofskog fakulteta. Svoj je radni vijek nastavio na tom fakultetu do umirovljenja, a potom i kao *professor emeritus*. U samom početku svog rada na fakultetu, I. Supek osniva Seminar teorijske fizike koji je postao okosnica razvoja te važne grane znanosti u nas. U tom seminaru okuplja mlade suradnike kojima daje istraživačke teme na svjetskoj fronti istraživanja u fizici. Početnu skupinu suradnika činili su: Vladimir Glaser, Borivoj Jakšić, Gaja Alaga i Ivan Babić-Gjalski. Sjajna generacija fizičara koja je potom odgojila čitav niz novih istraživača – teorijskih fizičara, koji su svojim kasnijim djelovanjem na tom fakultetu, u Institutu “Ruđer Bošković” i u drugim ustanovama, odgajali nove naraštaje. Sada, oko 60 godina kasnije, u Zagrebu i drugim središtima djeluje preko 60 u svijetu poznatih teorijskih fizičara koje su odgojili Ivan Supek i njegovi učenici.

Ivan Supek je 1945. sa skupinom profesora Sveučilišta u Zagrebu osnovao časopis Glasnik matematički, fizički i astronomski, koji je izlazio do 1965. kada ga preuzimaju matematičari i on tada postaje Glasnik matematički. Na prijedlog inicijativnog odbora koji su predvodili I. Supek i M. Paić, te je godine donesena odluka o osnivanju novog časopisa Fizika, koji počinje izlaziti 1969. Supek je dugi niz godina bio član Uredničkog savjeta toga časopisa.

Nesumnjivo je jedno od najvažnijih postignuća I. Supeka gradnja znanstvenoistraživačkog instituta “Ruđer Bošković” u Zagrebu, čime su konačno postavljeni čvrsti temelji razvoja prirodnoslovlja u Hrvatskoj. Nakon niza razgovora i traženja odobrenja, Savezna vlada u lipnju 1950. donosi odluku da se Ivanu Supeku povjerava gradnja instituta u Zagrebu, koji je prvotno zamišljen kao institut za teorijsku fiziku, a zatim kao institut za atomsku fiziku (to je i bio prvi službeni naziv instituta). Kako je Supek otpočetka zamislio taj institut kao sveobuhvatni prirodoslovno-znanstveni institut, proširuju se područja istraživanja i na eksperimentalnu fiziku, elektroniku, kemiju, biologiju, a nešto kasnije i na medicinu. U svim granama zapošljava se velik broj mladih, vrsnih istraživača. Upravo je bio nevjerojatan početni napredak Instituta glede prostora i broja suradnika. U prvih oko šest godina u Institutu je sagrađeno više prostora za istraživački

Ivan Supek

rad, radionica i pomoćnih zgrada nego sve vrijeme kasnije, a dosegnut je i broj znanstvenih radnika gotovo jednak današnjem. Već je 1951. i sljedećih godina veći broj suradnika Instituta išao na specijalizaciju u inozemstvo, kako bi naučili moderne metode istraživanja i prenijeli ih u Institut. Tako se u svim područjima razvija široka lepeza istraživačkih tema koje taj Institut čine poznatim u cijelom svijetu. Institut "Ruđer Bošković" naša je najveća i u svijetu najpoznatija prirodnoznanstvena ustanova.

I. Supek je godine 1956., u suradnji s gotovo svim istaknutijim znanstvenicima na Institutu "Ruđer Bošković" i nizom znanstvenika na Sveučilištu, pokrenuo prvi poslijediplomski studij prirodnih znanosti u nas. To je otpočetak bio vrlo dobro ustrojen studij sa slušačima iz svih dijelova bivše države. Predavanja su se vrlo redovito održavala, a slušači su istraživanja za magistarske radove u najvećoj mjeri obavljali u laboratorijima ili teorijskim grupama u Institutu. Tako je Institut "Ruđer Bošković" postao rasadnik novih znanstvenika u cijeloj zemlji. Već nakon godinu dana od pokretanja poslijediplomskog studija prirodnih znanosti u Institutu "Ruđer Bošković" dogovoreno je zajedničko vođenje tog studija s Prirodoslovno-matematičkim fakultetom. Godine 1971. se u okviru Sveučilišta osniva poslijediplomski studij iz mnogih znanstvenih oblasti, koji uključuje i poslijediplomski studij prirodnih znanosti. To je spajanje različitih područja imalo važan utjecaj, jer su se standardi poslijediplomskog studija prirodnih znanosti prenijeli na druga područja.

Tijekom 1957. I. Supek se, kao član Savezne komisije za nuklearnu energiju, suprotstavio planovima za koje je smatrao da im je cilj razvijanje nuklearnog oružja u zemlji. Zahvaljuje se na svom položaju i prestaje voditi Institut "Ruđer Bošković". Tada se, uz svoj redoviti nastavni rad na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu, sve više okreće svojim omiljenim temama – filozofiji i povijesti znanosti te poglavito literarnom radu.

Godine 1961. osniva na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu Zavod za historiju nauka i granične filozofske probleme (današnji Zavod za filozofiju i povijest znanosti) čiji je predstojnik bio do umirovljenja 1983. Uz redovitu dodiplomsku nastavu, u tom se Zavodu provodi i poslijediplomski studij iz povijesti i filozofije znanosti. Početkom 60-ih godina prošloga stoljeća I. Supek u Akademiji osniva Institut za filozofiju znanosti i mir, kojem je bio otada na čelu, a novi je Institut također bio administrativno središte Jugoslavenske pagvaške konferencije, kojoj je Supek predsjednik od osnutka. Godine 1966. osniva tromjesečni časopis *Encyclopaedia moderna*. Supek učestalo objavljuje članke o filozofiji humanizma, a svojom uređivačkom politikom zastupa politički pluralizam, pa je tako *Encyclopaedia moderna* počela znatno utjecati na inteligenciju, osobito onu koja je tada "okretala leđa" marksizmu i tražila nova misaona obzorja. Početkom 1992. Institut za filozofiju znanosti i mir spojio se sa Zavodom za povijest prirodnih, matematičkih i medicinskih znanosti u Zavod za povijest i filozofiju znanosti s tri odsjeka, Odsjekom za povijest prirodnih i matematičkih znanosti, Odsjekom za povijest medicinskih znanosti i Odsjekom za filozofiju znanosti. Potonji je Odsjek Ivan Supek vodio sve do kraja života.

I. Supek bio je rektor Sveučilišta u Zagrebu od 1968. do 1972., u burnim vremenima studentskih nemira u svijetu, a uskoro potom i kod

nas, te *Hrvatskog proljeća* i njegovog gušenja. Usprkos stalnim političkim pritiscima, uspio je provesti nekoliko uspješnih reformi sveučilišta. U to je vrijeme pokrenuo osnivanje interuniverzitetskog centra u Dubrovniku. Na sveuniverzitetskom sastanku u Montrealu predložio je 1970. osnivanje Interuniverzitetskog centra u Dubrovniku što je i prihvaćeno, a Centar je ubrzo prerastao u važnu međunarodnu ustanovu s oko 200 sveučilišta-članica. Bio je to važan prilog budućem svjetskom sporazumu, kao i razvoju zamisli onoga što se danas zove *društvo zasnovano na znanju*.

I. Supek objavio je više od 20 izvornih znanstvenih radova od kojih je najistaknutiji rad o električnoj vodljivosti u metalima, šest knjiga – udžbenika iz fizike, filozofije i povijesti znanosti, tridesetak izvornih radova iz filozofije znanosti i dvadesetak radova o važnosti znanosti za mir u svijetu. Objavio je i dvije znanstveno popularne knjige, *Svijet atoma* (1941.) i *Od antičke filozofije do moderne nauke o atomima* (1946.), koje su imale velik utjecaj na mlade naraštaje da se opredijele za prirodoslovlje.

I. Supek je i plodan pisac literarnih djela. Objavio je 12 romana i osam drama, tragedija i komedija. Već u višim razredima gimnazije piše svoje prvo literarno djelo, dramu *Bankrot Ivana Kreugera*. Ta drama nosi značajke njegove kasnije proze i drugih literarnih djela koja su velikim dijelom kritike društvenih zbivanja, opasnosti od velikih razlika između bogatih i siromašnih, borba za socijalnu pravdu, upozoravanje na opasnost propasti civilizacije u nuklearnom ratu. Mnogi njegovi članci i javni nastupi bili su borba za socijalnu pravdu, humanost, napredak društva i bolji život čovječanstva, protiv nepravdi, bijede i rata, posebno protiv uporabe nuklearnog oružja. Niz njegovih djela posvećen je i povijesnim osobama važnima za našu sredinu – Markantunu De Dominisu, Janusu Pannoniusu, Ivanu Vitezu itd.

Za svoj rad dobio je mnoga priznanja, od kojih treba istaknuti izbor za dopisnog Akademijinog člana 1947. i redovitog člana 1961., prvu Republičku nagradu “Ruđer Bošković” 1960. i Republičku nagradu za životno djelo godine 1970. Već je spomenuto da je bio rektor Sveučilišta u Zagrebu u dva mandata (1968.-1972.) te predsjednik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, također u dva mandata (1991.-1997.).

Ksenofont Ilakovac